

**ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

БЕЗНОСЮК АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.14

**ГАРАНТІЇ ДОСТОВІРНОСТІ ПОКАЗАНЬ ПІДОЗРЮВАНОВОГО
ТА ОБВИНУВАЧЕНОГО**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник

кандидат юридичних наук, доцент

Удовенко Жанна Володимирівна,

Національна академія внутрішніх справ,

професор кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту
підготовки слідчих і криміналістів

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

Чернявський Сергій Сергійович,

Національна академія внутрішніх справ,

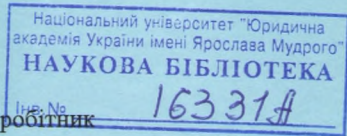
начальник наукової лабораторії з проблем розкриття та розслідування злочинів;

кандидат юридичних наук

Калачова Ольга Миколаївна,

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,

доцент кафедри кримінального процесу та правосуддя

Захист відбудеться "26" червня 2012 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.139.01 у Відкритому міжнародному університеті розвитку
людини "Україна" (03115, м. Київ, вул. Львівська, 23)

можна ознайомитись у бібліотеці Відкритого міжнародного
університету розвитку людини "Україна" (03115, м. Київ, вул. Львівська, 23)

авня 2012 р.

16331A

С.О. Короед

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В сучасних умовах реалізації судово-правової реформи в Україні особливої актуальності набувають питання створення дієвих процесуальних механізмів, які можуть гарантувати встановлення об'єктивної істини у справі, дотримання при цьому прав та законних інтересів суб'єктів кримінального судочинства. Не випадково в останні роки активно відбувається процес розробки та обговорення положень нового КПК України, який повинен врахувати, зокрема, і позитивний досвід попереднього законотворення в галузі кримінального процесу.

Важливого значення при цьому набуває отримання достовірних показань від підозрюваного та обвинуваченого, що прямо пов'язано із забезпеченням їх права на захист. Ці показання мають подвійну природу: з одного боку – вони є засобами збирання доказів, з іншого – засобами захисту законних інтересів цих осіб.

Показання підозрюваного та обвинуваченого перевіряються, аналізуються та оцінюються поряд з іншими зібраними у справі джерелами доказів та не мають перед ними ніяких переваг. Тому гарантії їх достовірності є необхідною передумовою всебічного, повного та об'єктивного розслідування злочинів. Виконання цього завдання кримінального судочинства можливе при правильно спланованому та успішно проведеному допиті з використанням належних тактичних та психологічних прийомів. Так, в результаті проведеного дисертантом анкетування слідчих МВС України встановлено, що за таких умов близько 60% обвинувачених визнавали свою вину на першому ж допиті і в подальшому сприяли розслідуванню злочинів, а в обвинувальних висновках посилення на показання цих осіб складають 27% від загальної кількості інших джерел. При цьому процесуальними гарантіями дотримання їх прав та законних інтересів виступає вся система кримінального судочинства, у тому числі визначений для підозрюваного та обвинуваченого процесуальний статус, порядок одержання й перевірки їх показань.

Значний внесок у дослідження проблем процесуальних гарантій при здійсненні кримінального судочинства зробили такі вчені, як Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, В.Я. Горбачевський, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, А.В. Іщенко, О.М. Калачова, Н.С. Карпов, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, Д.Й. Никифорчук, В.Т. Нор, М.Я. Сегай, С.В. Слінько, Л.Д. Удалова, С.С. Чернявський, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило та інші фахівці.

Проте, роботи цих авторів присвячені або окремим напрямкам процесуальних гарантій, або дотриманню прав і свобод учасників кримінального судочинства чи визначенню достовірності доказів та їх процесуальних джерел.

Разом з тим, нагальною є потреба комплексного вирішення питань законодавчого врегулювання забезпечення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого, оскільки вони є важливою складовою реалізації їх процесуальних прав. Для цього необхідно дослідити процесуальну форму, вдосконалити існуючі та розробити нові тактичні й психологічні прийоми для забезпечення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого. Ці обставини у своїй сукупності підкреслюють актуальність проблеми та обумовлюють вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до основних положень Указу Президента України "Про заходи

щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян” від 18 лютого 2002 року № 143 та Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311, Пріоритетних напрямків наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004-2009 років, затверджених наказом МВС України № 755 від 05.07.2004, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 років, затвердженого наказом МВС України № 347 від 29.07.2010 (додаток 6, підрозділ 6.3, пункт 24). Тема дисертації включена до плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Київського національного університету внутрішніх справ на 2010 рік (п. 223), затверджена Вченою радою цього навчального закладу 29 грудня 2009 року (протокол № 21).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дослідження полягає у визначенні місця і ролі показань підозрюваного та обвинуваченого серед інших джерел доказів у кримінальному судочинстві України, висвітленні проблемних питань і розробленні пропозицій щодо законодавчого врегулювання забезпечення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого.

Досягнення мети дисертації можливе лише за умов комплексного системного підходу до вирішення наступних *задач*:

- розкрити поняття гарантій та надати їх класифікацію;
- визначити систему кримінально-процесуальних гарантій та розкрити зміст її елементів;
- сформулювати предмет та визначити сутність показань підозрюваного та обвинуваченого;
- з’ясувати місце та значення показань підозрюваного та обвинуваченого серед інших процесуальних джерел доказів;
- означити психологічні особливості показань підозрюваного та обвинуваченого, дослідити їх вплив на отримання об’єктивних відомостей щодо обставин вчиненого злочину;
- надати на підставі аналізу чинного законодавства України, правозастосовної практики та міжнародного досвіду визначення поняття достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого;
- з’ясувати роль процесуальної форми як гарантії достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого;
- запропонувати найбільш оптимальні й доцільні тактичні та психологічні прийоми забезпечення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого;
- обґрунтувати пропозиції по вдосконаленню кримінально-процесуального законодавства України з питань забезпечення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають між суб’єктами кримінального судочинства щодо гарантій достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого.

Предметом дослідження є гарантії достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого.

Методи дослідження. *Методологічну* основу дослідження складає система загальнонаукових і спеціальних методів, призначених для отримання його об'єктивних і достовірних результатів. Специфічність мети та завдань дослідження зумовили необхідність використання наступних методів: діалектичного, порівняльно-правового, історично-правового, формально-логічного, системно-структурного, соціологічних, статистичних та інших.

За допомогою *діалектичного методу* досліджувалися реально існуючі правові явища в їх зв'язку з практичною діяльністю правоохоронних органів (підрозділи 1.2, 2.2, 3.2, 3.3).

Використання *порівняльно-правового методу* дозволило визначити сутність і співвідношення норм кримінально-процесуального законодавства України та ряду зарубіжних держав щодо визначення поняття достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2).

Історично-правовий метод використовувався при аналізі еволюції поглядів на окремі проблеми, що стосуються предмета дослідження (підрозділи 1.1, 2.1, 3.2, 3.3).

Формально-логічний метод застосовувався для визначення понятійного апарату з проблемних питань дослідження, а також обґрунтування пропозицій по удосконаленню чинного кримінально-процесуального законодавства (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.3).

Системно-структурний метод надав можливість з'ясувати місце показань підозрюваного та обвинуваченого серед інших процесуальних джерел доказів (підрозділи 2.1, 3.2).

Соціологічні методи використовувалися при проведенні анкетування слідчих МВС України, а *статистичні* – при узагальненні результатів проведеного анкетування, а також при аналізі матеріалів кримінальних справ та ілюстрації теоретичних висновків даними вивчення державної статистичної звітності (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики МВС України за 2009-2011 роки, результати анкетування 282 слідчих органів внутрішніх справ України, 53 засуджених осіб, 108 пересічних громадян (он-лайн опитування), дані узагальнення 146 кримінальних справ.

При підготовці дисертації та визначенні ключових аспектів обраної теми автором використаний власний семирічний досвід роботи у слідчих підрозділах МВС України.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлюється тим, що підготовлене дослідження є одним із перших в Україні, проведене в умовах реалізації Концепції судово-правової реформи та розробки нового КПК, у якому сформульовано ряд наукових положень, висновків і рекомендацій щодо гарантій достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого, що у своїй сукупності розв'язують окрему наукову проблему.

До найбільш суттєвих результатів, що визначають концептуально нові наукові положення та висновки, мають важливе теоретичне і практичне значення та визначають наукову новизну дослідження, відносяться наступні положення:

вперше:

– розглянуто зміст процесуальних гарантій достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого, встановлено напрями їх дотримання та впровадження у практичну діяльність з розслідування злочинів;

– доведено, що регламентація допиту підозрюваного та обвинуваченого за чинним КПК України не відображає сутності цієї слідчої дії та запропоновано доповнити його новими статтями, в яких закріпити окремі важливі положення щодо процесуального порядку допиту підозрюваного та обвинуваченого з метою одержання від них достовірних показань;

– сформульовано пропозиції щодо доповнення КПК України новою статтею, у якій запропоновано надати поняття достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого і встановити процесуальний порядок їх отримання;

удосконалено:

– понятійний апарат кримінального процесу, зокрема, такі важливі процесуальні визначення як “показання підозрюваного та обвинуваченого”, “гарантії достовірності показань”, “докази”, “процесуальна форма”;

– положення про законодавчу необхідність встановлення та доказування слідчим підстав затримання і застосування запобіжного заходу, а також показань обвинуваченого щодо пред’явленого йому обвинувачення;

– рекомендації щодо механізму реалізації права підозрюваного чи обвинуваченого на захист з урахуванням напрямів реформування чинного кримінально-процесуального законодавства України;

– потребу розширення кола фахівців, яких доцільно залучати до участі у проведенні допиту, зокрема, практичних психологів з метою отримання достовірних показань від підозрюваного чи обвинуваченого;

дістало подальший розвиток:

– положення про те, що саме процесуальні гарантії, як система засобів досягнення мети кримінального судочинства та достовірності окремих джерел доказів, спрямовані на забезпечення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого;

– висновок про те, що обґрунтоване процесуальне рішення у справі можливе лише за наявності достовірних доказів, що забезпечать повноту і об’єктивність розслідування;

– теза про взаємозалежність критеріїв достовірності і допустимості доказів та їх процесуальних джерел, оскільки вони можуть бути достовірними лише у випадку їх допустимості та, навпаки, допустимі докази обов’язково повинні бути достовірними;

– пропозиції щодо встановлення у законі невичерпного переліку джерел доказів та детальної регламентації вимог, яким вони повинні відповідати.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони використовуються та можуть використовуватися:

- у науковій діяльності – положення та висновки, наведені у дисертації, можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень щодо гарантій достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого;

- у законотворчій діяльності – висновки і рекомендації щодо процесуального

врегулювання гарантій достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого можуть бути використані при вдосконаленні окремих норм КПК України;

– у *практичній діяльності з розслідування злочинів* – розроблені автором науково обґрунтовані пропозиції використовуються в діяльності Головного слідчого управління МВС України (акт впровадження від 10 травня 2012 р.); Слідчим управлінням ГУ МВС України в м. Києві (акт впровадження від 25 січня 2012 р.); Слідчим управлінням УМВС України в Хмельницькій області (акт впровадження від 30 січня 2012 р.), в Черкаській області (акт впровадження від 3 лютого 2012 р.), у Вінницькій області (акт впровадження від 6 лютого 2012 р.).

– у *навчальному процесі* – основні положення і висновки дисертації використовуються при викладанні курсу “Кримінальний процес України” та окремих спецкурсів у Донецькому юридичному інституті Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (акт впровадження від 15 листопада 2011 р.), Національному університеті “Києво-Могилянська академія” (акт впровадження від 25 січня 2012 р.) Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ (акт впровадження від 27 лютого 2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана дисертантом самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У статті “Поняття та зміст достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого”, підготовленій у співавторстві з А. С. Сизоненком, частка дисертанта становить 50 %. Ідеї і розробки, що належать співавтору, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації оприлюднені на Міжнародних науково-практичних конференціях: “Актуальные проблемы права и государства в XXI веке” (28-29 квітня 2010 р., м. Уфа), “Актуальні проблеми юридичної науки 2010” (26 листопада 2010 р., м. Київ), “Актуальні проблеми нормативно-правового забезпечення діяльності та професійної підготовки працівників правоохоронних органів” (15-16 квітня 2011 р., м. Івано-Франківськ), круглих столах: “Особливості взаємодії експертної служби МВС України” (30 квітня 2010 р., м. Київ), “Правове і криміналістичне забезпечення розслідування окремих видів злочинів: сучасний стан, міжнародний досвід та перспективи розвитку» (30 листопада 2010 р., м. Київ), “Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі” (20 травня 2011 р., м. Київ).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації знайшли своє відображення у 8 наукових публікаціях, серед яких 3 наукові статті, опубліковані у юридичних фахових виданнях, та 5 тез доповідей у збірниках наукових праць за підсумками науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Структура дисертації визначається її метою, завданнями та предметом дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, які містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (227 найменувань, на 24 сторінках) та додатків на 26 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 222 сторінки, основний зміст – 172 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації, визначається ступінь її наукової розробленості та науково-теоретична основа, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; формулюється мета і задачі, об'єкт, предмет та методи дослідження, його емпірична база; висвітлюється наукова новизна, практичне значення отриманих результатів та форми їх апробацій; кількість публікацій.

Розділ 1 «Зміст гарантій у кримінальному судочинстві» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Поняття та види гарантій у кримінальному судочинстві»* проаналізовані висловлені в юридичній літературі теоретичні положення щодо розуміння терміну «гарантія» і встановлено, що всім їм притаманні певні співпадаючі риси, серед яких: способи та засоби, що розглядаються в сукупності між собою; їх законодавче закріплення та спрямування на досягнення визначеної мети. В юридичному словнику термін «гарантія» походить від французького «garantie», що в перекладі означає забезпечення.

Різноманітність визначень поняття «гарантії» породжує розмаїття їх класифікацій, щодо яких єдиної позиції наразі немає. Аналіз висловлених у літературі точок зору надав можливість дисертанту зробити висновок, що основним критерієм класифікації гарантій є галузі суспільних відносин, в якій вони виявляються, діють та удосконалюються. Оскільки економіка, політика, ідеологія, право є основними сферами життя суспільства, запропоновано визначати гарантії соціально-економічні, політичні, ідеологічні та юридичні.

У межах обраного предмета дослідження, для забезпечення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого можливе застосування лише правових (юридичних) гарантій, до яких відносяться конституційні та кримінально-процесуальні гарантії. Тож процесуальні гарантії повинні розглядатися як система передбачених процесуальним законом засобів забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства.

У підрозділі 1.2 *«Система процесуальних гарантій при здійсненні кримінального судочинства»* звертається увага, що лише в своїй системі процесуальні гарантії забезпечують всебічне, повне й об'єктивне розслідування злочинів.

Проаналізувавши систему гарантій як самостійне соціально-правове явище, її науково-теоретичну структуру, дисертант виділяє такі її складові: принципи кримінального судочинства, кримінально-процесуальну форму, кримінально-процесуальні норми, процесуальний статус учасників кримінального процесу, їх відповідальність та захист прав заінтересованих осіб, кримінально-процесуальний примус. Кожен із цих елементів докладно розглядається з урахуванням своєї специфіки.

Зокрема, дослідження поняття «гарантії прав і свобод людини та громадянина» надало підстави виокремити і систематизувати ознаки, властивості та особливості цих гарантій. Враховуючи викладене, для більш змістовного роз'яснення прав підозрюваного та обвинуваченого доцільно їм не лише їх повідомляти, а складати про це відповідний протокол з викладенням усіх прав та порядку їх реалізації. У

цьому процесуальному документі слід визначати також зміст відповідних статей Конституції України і передбачені Кримінальним кодексом України обставини, що пом'якшують покарання та підстави й умови можливого звільнення від кримінальної відповідальності. Цим особам необхідно вручати копію вказаного протоколу з відповідною пам'яткою.

Справедливий судовий вирок чи інше процесуальне рішення можливі лише у справі, щодо якої встановлена об'єктивна істина, коли висновки у справі відповідають тим подіям, що мали місце в дійсності, та їм дана належна правова оцінка. Такі висновки повинні ґрунтуватися лише на достовірних фактичних даних, перевірених процесуальним шляхом і зафіксованих у джерелах доказів. Для забезпечення їх одержання і використання в розслідуванні злочинів саме і спрямовані процесуальні гарантії встановлення істини, виражені в процесуальній формі провадження слідчих та інших процесуальних дій, прийнятті проміжних і підсумкових процесуальних рішень у кримінальній справі.

Розділ 2 «Показання підозрюваного та обвинуваченого як джерела доказів у кримінальному судочинстві» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Місце показань підозрюваного та обвинуваченого серед інших процесуальних джерел» відзначаються ознаки показань цих суб'єктів кримінального судочинства, котрі відрізняють їх від інших джерел доказів.

Серед осіб, які мають і відстоюють власні інтереси, підозрюваний та обвинувачений займають особливе процесуальне становище. Для захисту від обвинувачення та реалізації своїх інших законних інтересів вони наділені процесуальними правами, що передбачають гарантії їх здійснення. З набуттям особою статусу підозрюваного і обвинуваченого законодавець пов'язує можливість отримання від них відомостей про злочин, у вчиненні якого ці особи підозрюються чи обвинувачуються. Показання цих осіб мають визначальне значення для встановлення істини у справі, оскільки саме їм відомі всі обставини вчиненого злочину.

З іншого боку, значущим залишається питання гарантії достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого, що прямо пов'язано із забезпеченням їх права на захист та виконанням завдань кримінального судочинства. Достовірними такі показання можуть бути, на думку дисертанта, лише за умови їх добровільності. Враховуючи викладене, за аналогією з законодавством Великобританії, пропонується внести зміни до частини першої статті 143 КПК України.

Поняття показань підозрюваного та обвинуваченого у КПК України не визначається, що є суттєвим недоліком. Крім показань підозрюваного, обвинуваченого, вживається також термін «пояснення». В юридичній літературі відсутній єдиний підхід до питання про співвідношення показань та пояснень підозрюваного чи обвинуваченого. Розглядаючи це питання, у дисертації пропонується закріпити поняття показань підозрюваного та обвинуваченого в окремій статті КПК та наводиться її редакція.

Важливого значення набуває поняття доказів у кримінальному судочинстві. На підставі узагальнення визначень, оприлюднених у юридичній літературі, запропоновано під доказами в кримінальному процесі розуміти будь-які одержані у встановленому законом порядку з належних джерел достовірні фактичні дані, на

підставі яких прокурор, слідчий та суд встановлюють наявність чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню, а також інших обставин, що мають значення для справи і відповідають вимогам належності, достовірності, допустимості та достатності.

Підрозділ 2.2 «Предмет показань підозрюваного та обвинуваченого» присвячується аналізу змісту показань цих суб'єктів кримінального судочинства, вказується спільність окремих рис у показаннях підозрюваного та обвинуваченого, констатується ряд відмінних положень.

Дисертант погоджується з думкою В.І. Камінської про те, що зміст правдивих показань підозрюваного чи обвинуваченого відповідає предмету доказування і об'єктивній істині у справі, визначає їх доказову цінність і є підставою вважати, що зізнання підозрюваного чи обвинуваченого інколи визнається самим вагомим доказом, завдяки якому можливо прийняти рішення у справі.

Проаналізувавши предмет показань підозрюваного та обвинуваченого, пропонується законодавцю закріпити обов'язок слідчого не лише встановлювати, а й доказувати підстави затримання або застосування запобіжного заходу щодо підозрюваного, а також показання обвинуваченого щодо пред'явленого йому обвинувачення. Враховуючи викладене, існує нагальна потреба внесення відповідних змін до першого речення частини другої статті 73 КПК України щодо підозрюваного, а також аналогічні зміни щодо обвинуваченого (частина друга статті 74 КПК України).

Звертається увага на те, що предмет показань підозрюваного та обвинуваченого не охоплює їх пояснень щодо цивільного позову у кримінальній справі. Такі пояснення обвинувачений має право надавати як цивільний відповідач відповідно до частини другої статті 51 КПК саме у формі пояснень, а не показань.

У *підрозділі 2.3 «Психологія формування показань підозрюваного та обвинуваченого»* визначаються психологічні особливості підозрюваного та обвинуваченого, що обумовлюються наступними факторами: їх процесуальним статусом; характером вчиненого злочину; особистісними характеристиками; конфліктною ситуацією спілкування; формуванням захисної домінанти, протидією розслідуванню, негативним ставленням до свідків обвинувачення; постійною психічною напруженістю; активною розумовою діяльністю, підвищеним самоконтролем.

Зазначені особливості у найбільшій мірі проявляються при допиті під час спостереження за допитуваним для встановлення його стану, який визначається по його зовнішньому вигляду, поведінкою, реакцією на надану йому інформацію, а також на його темп мовлення. Аналізуючи кожний рух чи положення тіла людини, що виражають його емоційний стан, можливо, а у ряді випадків - необхідно застосовувати одержані дані непроцесуального характеру для психодіагностики підозрюваного, обвинуваченого, викриття його неправдивих свідчень чи, навпаки, підтвердження їх правдивості, обрання комплексу тактичних прийомів, доцільних у конкретних ситуаціях допиту. Таким чином, встановлення психологічного контакту між слідчим і підозрюваним та обвинуваченим при проведенні допиту має важливе значення для отримання достовірних показань, що сприяє встановленню об'єктивної істини, повному, всебічному та об'єктивному розслідуванню всіх обставин справи.

Провідну роль у налагодженні психологічного контакту та його спрямуванні відіграє практичний психолог, якого припустимо залучати як спеціаліста для участі у проведених допиту.

Мимовільні реакції повинні використовуватися слідчим лише як певні орієнтири достовірності показань, оскільки вони потребують підтвердження доказами, зібраними у справі відповідно до процесуальної форми. З точки зору дисертанта, відмова від використання і аналізу невербальних засобів в тактиці розкриття і розслідування злочинів була б невинуватною, оскільки саме вони у ряді випадків допомагають прийняти правильні процесуальні й тактичні рішення.

Розділ 3 «Забезпечення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Визначення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого» зазначається, що однією з найважливіших гарантій належного використання доказів з метою правильного вирішення справи по суті, є впевненість суб'єктів доказування в їх достовірності. Проведене дослідження дало підстави дослідити це поняття і запропонувати авторське визначення, відповідно до якого під достовірністю припустимо розуміти властивість доказу, що характеризує відповідність, адекватність відображення ним матеріальних і ідеальних слідів події у джерелах доказів.

Дослідження становлення та процесуальної регламентації достовірності доказів у законодавстві США, Франції, Італії, Німеччини, Великобританії надало підстави для висновку, що існує нагальна потреба імплементувати до КПК України окремі прогресивні положення. Зокрема, доцільним є доповнення КПК України новою статтею «Встановлення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого».

Достовірність показань підозрюваного та обвинуваченого не може бути встановлена лише при проведенні допиту. Вона перевіряється у ході проведення необхідних слідчих та інших процесуальних дій, визначення комплексу зібраних доказів та їх аналізу і така перевірка завершується тільки в момент формулювання остаточних процесуальних рішень.

У підрозділі 3.2 «Процесуальна форма як гарантія достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого» підкреслюється, що для забезпечення виконання завдань кримінального судочинства юридичною наукою і практикою як в Україні, так і в інших країнах, встановлено комплекс певних процесуальних гарантій. Насамперед, до них відносять процесуальну форму, дотримання якої забезпечувало б баланс публічних та приватних інтересів, визначало передбачені законом засоби забезпечення встановлення об'єктивної істини при розслідуванні злочинів.

На думку дисертанта, процесуальну форму припустимо визначити як передбачений законом загальний, єдиний і обов'язковий порядок, встановлений для провадження у кримінальних справах, в цілому, а також для здійснення самостійних стадій кримінально-процесуальної діяльності та реалізації кримінально-процесуальних відносин, зокрема.

Процесуальні гарантії як система правових принципів, нормативних вимог, санкцій та інших засобів мають збагачувати процесуальну форму засобами стримувань і противаг проти зловживань та ухилення судочинства від об'єктивної

істини. Тому необхідне удосконалення кримінально-процесуальної форми, яка б створювала умови для встановлення істини, отримання достовірних даних по справі, проведення всебічного, повного та об'єктивного розслідування. Зокрема, практика розслідування і розгляду кримінальних справ повинна прийняти нову концепцію, як "дистанційне правосуддя".

У підрозділі 3.3 «Криміналістичне забезпечення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого і напрями його удосконалення» стверджується, що слідчий може отримати достовірні показання підозрюваного та обвинуваченого, використовуючи окремі тактичні та психологічні прийоми при допиті цих осіб, зокрема, проведення психологічної діагностики допитуваних. Цієї думки дотримуються проанкетовані працівники органів внутрішніх справ. На поставлене їм запитання про умови, необхідні для успішного застосування психологічного впливу, 90,1 % опитаних, поряд з іншими умовами, наголосили на врахуванні в процесі розслідування злочинів психологічної характеристики особи.

Проаналізувавши висловлені у юридичній літературі точки зору науковців з зазначеного питання, дисертант вважає, що серед тактико-психологічних прийомів, що застосовуються під час допиту підозрюваного та обвинуваченого, найбільш ефективними для отримання достовірної інформації є ті з них, що сприяють психологічній діагностиці особи та отриманню правдивої інформації про подію злочину та інші обставини, що підлягають доказуванню.

Основними методами, що сприяють психологічній діагностиці особи під час допиту, є методи спостереження, бесіди, незалежних характеристик. Вони застосовуються відповідно до ситуації, що є найбільш сприятливою для слідчого. Щодо тактико-психологічних прийомів впливу, що сприятимуть отриманню достовірної інформації від підозрюваного та обвинуваченого, до них відносяться, зокрема, формулювання і постановка запитань, пред'явлення речових і письмових доказів, оголошення показань інших осіб, допит на місці події, роз'яснення сутності наслідків вчиненого злочину, переконання в необхідності надання допомоги органам розслідування тощо.

Акцентується увага на визначених у статті 66 КПК України засобах збирання доказів, що не підлягають розширеному тлумаченню. Використання засобів, що не відповідають процесуальній формі кримінального судочинства, слід визнати неприпустимими. Це, зокрема, стосується використання нетрадиційних методів отримання доказів, що не відповідають критеріям наукової достовірності, не є загальновідомими, не отримали закріплення у нормах КПК, а тому не мають юридичної сили. До них відносять: застосування поліграфа, допит під гіпнозом, використання екстрасенсорних здібностей людини тощо, які не можуть бути використані як докази. Натомість, дисертант наголошує, що застосування технічних засобів та інших нетрадиційних методів в процесі кримінально-процесуального доказування повинно розширюватися, але виключно в межах закону. Такі методи можуть розглядатись лише як тактичний напрямок для пошуку джерел фактичних даних. Інформація, здобута із застосуванням гіпнопродукції, поліграфа, як і будь-які інші фактичні дані, отримані при розслідуванні злочинів, підлягає оцінці за загальними правилами оцінки судових доказів з урахуванням і у взаємозв'язку з усіма матеріалами справи. Тож відповідні зміни і доповнення в КПК допоможуть не

лише уникнути неправильних рішень, а й віднайти додаткове джерело нових напрямів підвищення ефективності кримінально-процесуальної діяльності.

Враховуючи викладене, окремі важливі положення процесуального порядку підготовки і процедури застосування нетрадиційних методів в процесі кримінально-процесуального доказування запропоновано зафіксувати в окремих статтях КПК і наводиться їх редакція.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що полягає у формулюванні ряду наукових положень, висновків і рекомендацій щодо гарантій достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого і розробці обґрунтованих пропозицій щодо законодавчого врегулювання їх забезпечення.

До основних результатів такого дослідження відносяться наступні положення:

1. Процесуальні гарантії – це передбачена кримінально-процесуальним законом система прийомів забезпечення як досягнення мети кримінального процесу, в цілому, так і забезпечення достовірності окремих джерел доказів, зокрема.

2. Доведено, що в КПК України необхідно передбачити процесуальну норму, яка б визначала для кожного учасника кримінального судочинства до початку проведення слідчої дії за його участі роз'яснення не лише загальних положень наданих йому прав, а й детального, в зрозумілій формі розкриття їх конкретного змісту та механізму реалізації. Зокрема, запропоновано внести зміни до статті 53 КПК України та викласти її в наступній редакції:

“Суд, прокурор, слідчий зобов'язані оголосити особам, які беруть участь у справі, права та розкрити їх конкретний зміст і роз'яснити їм можливість реалізації цих прав”.

3. Необхідно передбачити в КПК України нову статтю наступного змісту:

Показання підозрюваного та обвинуваченого”.

Показання підозрюваного чи обвинуваченого – це усне чи письмове повідомлення, зроблене в установленому законом порядку особою, яка визнана підозрюваною чи обвинуваченою, щодо обставин, що мають значення для встановлення істини у справі”.

4. Доведено, що підозрюваний та обвинувачений – це особи, які у найбільшій мірі зацікавлені в остаточному вирішенні справи по суті. Тож їх показання можуть бути достовірними лише за умови їх добровільності та покладені в основу обвинувачення лише при підтвердженні сукупністю інших доказів, що є у справі. У зв'язку з викладеним, запропоновано внести доповнення до частини першої статті 143 КПК України: “Якщо обвинувачений бажає дати показання, він набуває процесуального статусу і допитується як свідок.

При цьому обвинувачений зобов'язаний відповідати на запитання, давати правдиві показання.

За дачу завідомо неправдивих показань обвинувачений несе кримінальну відповідальність.

Якщо обвинувачений не виявив бажання давати показання, допит не проводиться. Натомість ніхто не вправі тлумачити факт відмови обвинуваченого давати показання”. За такими ж правилами допитується підозрюваний.

5. Внести зміни до статті 128¹ КПК України та доповнити її новою частиною другою наступного змісту:

У необхідних випадках слідчий вправі запросити психолога для участі у проведенні допиту підозрюваного чи обвинуваченого та надання ним в подальшому висновку щодо достовірності їх показань”. У вказаних випадках психолог міг би рекомендувати конкретний напрям вивчення допитуваної особи залежно від виду вчиненого нею злочину, можливі джерела інформації про особу, дати рекомендації про встановлення з нею психологічного контакту.

Консультація психолога перед призначенням психологічної експертизи допомогла б зібрати важливу інформацію про явища та процеси, які впливають на психіку особи для правильної оцінки показань та кваліфікації її дій.

6. Обґрунтовано необхідність доповнення КПК України новою статтею “Встановлення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого” наступного змісту:

Достовірність показань підозрюваного та обвинуваченого – це властивість інформації, отриманої при допиті підозрюваного та обвинуваченого, що характеризує відповідність, адекватність відображення ними матеріальних та ідеальних слідів події при досягненні об’єктивної істини.

Сторони кримінального провадження мають право ставити підозрюваному, обвинуваченому запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для встановлення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого.

Підозрюваний та обвинувачений зобов’язані відповідати на запитання у випадку, якщо вони погодилися надати свої показання”.

7. При проведенні допиту підозрюваного та обвинуваченого, з метою оптимізації розслідування, найбільш повної й об’єктивної фіксації показань та перевірки їх достовірності доцільно застосовувати відеозапис, за результатами якого складати точну стенограму показань, а їх зміст до протоколу не вносити. Це зменшить формалізм у кримінальному судочинстві та створить передумови, за яких фальсифікація доказів зводиться до мінімуму.

8. Необхідно передбачити в законі можливість проведення не лише окремих процесуальних дій, а й розгляду кримінальних справ на відстані за допомогою технології відеоконференцз’язку, коли учасники даного заходу територіально відокремлені один від одного і приймають участь у проведенні процесуальних дій з використанням технічних засобів, що забезпечують передачу зображення і звуку в режимі реального часу.

9. Існує необхідність у закріпленні дозволу на використання нетрадиційних методів, спрямованих на отримання вербальної інформації від учасників кримінального процесу при їх допиті. Такі методи можуть розглядатись лише як тактичні напрями для пошуку джерел фактичних даних і матимуть доказове значення за умови чіткого виконання вимог частини третьої статті 22 КПК України

щодо заборони домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Безносюк А. М. Оцінка та перевірка достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого / А. М. Безносюк // Міліція України. – 2011. – № 5-6. – С. 18-20.
2. Безносюк А. М. Роль процесуальної форми як гарантії встановлення об'єктивної істини / А. М. Безносюк // Митна справа. – 2011. – № 5. – Ч. 2. – С. 3-7.
3. Безносюк А. М., Сизоненко А. С. Поняття та зміст достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого / А. М. Безносюк, А. С. Сизоненко // Митна справа. – 2012. – № 2. – Ч. 2. – С. 3-7.
4. Безносюк А. М. Гарантії достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого / А. М. Безносюк // Правове і криміналістичне забезпечення розслідування окремих видів злочинів: сучасний стан, міжнародний досвід та перспективи розвитку : Тези наукових доповідей та повідомлень круглого столу (м. Київ, 30 листопада 2010 року). – К. : ННПСК НАВС, 2010. – С. 11-14
5. Безносюк А. М. Оцінка показань підозрюваних та обвинувачених / А. М. Безносюк // Матеріали круглого столу «Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі». – К., 2010. – С. 152-154.
6. Безносюк А. М. Уголовно-процессуальные гарантии как средства обеспечения прав личности / А. М. Безносюк // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми юридичної науки 2010». – К., 2010. - Ч. II. – С. 13-14.
7. Безносюк А. М. Тактичне забезпечення отримання достовірних показань підозрюваного та обвинуваченого / А. М. Безносюк // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми нормативно-правового забезпечення діяльності та професійної підготовки працівників правоохоронних органів». – Івано-Франківськ, 2011. – Ч. II. – С. 207-208.
8. Безносюк А. М. Значення показань підозрюваного та обвинуваченого в теорії і практиці кримінального процесу / А. М. Безносюк // Криміналістичне забезпечення розслідування та розкриття злочинів : наукові тези, доповіді та повідомлення. – К. : КИЙ, 2010. - С. 23-26.

АНОТАЦІЯ

Безносюк А. М. Гарантії забезпечення достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2012.

Дисертація присвячена актуальним теоретичним та практичним проблемам, пов'язаним із законодавчим закріпленням кримінально-процесуальних гарантій достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого, а також виявленні

прогалин та недоліків у цій сфері з урахуванням відповідних положень Конституції України і законів України та досягнень юридичної науки.

У роботі, на підставі узагальнення літературних джерел і даних анкетування слідчих МВС України проаналізовані гальмівні питання, що не знайшли свого достатнього унормування у чинному КПК України в частині проведення допиту підозрюваного чи обвинуваченого та визначення процесуальних гарантій достовірності їх показань. На підставі викладеного, сформульовані науково-обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення правової регламентації процесуальних дій, розробку тактичних прийомів і засобів забезпечення достовірних показань у кримінальному судочинстві України. Узагальнення одержаних результатів надало можливість запропонувати ряд змін і доповнень до КПК України.

Ключові слова: гарантії, достовірність, підозрюваний, обвинувачений, допит, процесуальна форма, предмет показань, докази, джерела доказів.

АННОТАЦІЯ

Безносюк А. Н. Гарантії достовірності показань підозрюваного і обвинюваного – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Открытый международный университет развития человека «Украина», Киев, 2012.

Диссертация посвящена актуальным теоретическим и практическим проблемам, связанным с законодательным закреплением уголовно-процессуальных гарантий достоверности показаний подозреваемого и обвиняемого, а также выявлением неурегулированных вопросов и недостатков в этой сфере с учетом соответствующих положений Конституции и законов Украины. В работе сформулированы научно обоснованные предложения, направленные на совершенствование правовой регламентации процессуальных действий и разработку тактических приемов и способов обеспечения достоверных показаний подозреваемого и обвиняемого в уголовном судопроизводстве Украины.

На основании изученной специальной литературы проанализированы разные точки зрения о понятии термина «гарантия» и установлено, что оно есть синонимом термина «обеспечение».

На основании обобщенных данных анкетирования следователей МВД Украины, разработана новая редакция статьи 53 УПК Украины (Обязанность разъяснения и обеспечения прав лицам, участвующим в деле). Предложено предусмотреть в ней норму об обязанности суда, прокурора, следователя разъяснить каждому субъекту уголовного судопроизводства не только общее содержание предоставленных им прав, но и механизм их реализации.

Также предлагаются изменения в статью 143 УПК Украины (Допрос обвиняемого), направленные на усовершенствование процессуальной регламентации проведения допроса подозреваемого и обвиняемого. Аргументировано, что подозреваемый и обвиняемый – это лица, которые больше всех заинтересованы в исходе дела, их показания могут быть достоверными только

при условии их добровольности. Поэтому, если обвиняемый желает давать показания, он приобретает процессуальный статус и допрашивается как свидетель. При этом обвиняемый обязан отвечать на вопросы, давать правдивые показания. За дачу заведомо ложных показаний несет уголовную ответственность. Если обвиняемый отказывается давать показания, допрос не проводится. Никто не вправе этот факт толковать. По таким же правилам допрашивается подозреваемый.

Сформулированы предложения о необходимости дополнения УПК Украины новой статьей, в которой следует предусмотреть определение достоверности показаний подозреваемого и обвиняемого.

Исследование становления и процессуальной регламентации достоверности доказательств в законодательстве США, Франции, Италии, Германии, Великобритании предоставило возможность сделать вывод о необходимости имплементировать в УПК Украины некоторые прогрессивные положения. В частности, целесообразным есть дополнение действующего УПК и его проекта новой статьей «Установление достоверности показаний подозреваемого и обвиняемого».

Указывается, что УПК Украины не содержит определения показаний подозреваемого и обвиняемого, что является существенным недостатком. Кроме показаний подозреваемого, обвиняемого, в УПК также употребляется термин «объяснения». В юридической литературе нет единого подхода к вопросу о соотношении показаний и объяснений подозреваемого, обвиняемого. Рассматривая этот вопрос, в диссертации предлагается закрепить понятие показаний подозреваемого и обвиняемого в отдельной статье УПК, определяя их как устное или письменное сообщение, сделанное в установленном законом порядке лицом, которое признано подозреваемым или обвиняемым, об обстоятельствах, имеющих значение для установления истины по делу.

Предложено при проведении допроса подозреваемого и обвиняемого с целью оптимизации расследования, наиболее полной и объективной фиксации показаний и проверке их достоверности применять видеозапись, по результатам которой составлять точную стенограмму показаний, а их содержание в протокол не заносить. Это уменьшит формализм в уголовном судопроизводстве и создаст предпосылки, при которых фальсификация доказательств сводится к минимуму.

Важное значение приобретает понятие доказательств в уголовном судопроизводстве, под которым следует понимать любые, полученные в установленном законом порядке из надлежащих источников, достоверные фактические данные, на основании которых прокурор, следователь и суд устанавливают наличие или отсутствие обстоятельств, подлежащих доказыванию, а также других обстоятельств, имеющих значение для дела, и соответствуют требованиям относительности, достоверности, допустимости и достаточности.

Обращается внимание на психологические проблемы, возникающих между участниками в процессе проведения допроса, а также умение их преодолевать. Предлагается законодательное закрепление в УПК Украины положения о возможности привлечения практического психолога для оказания помощи следователю в установлении психологического контакта с допрашиваемым и получения достоверных показаний подозреваемого или обвиняемого.

Доказывается необходимость регламентации использования нетрадиционных методов, направленных на получение вербальной информации от участников уголовного процесса при их допросе. Такие методы могут рассматриваться только как тактические направления для поиска источников доказательств фактических данных.

Ключевые слова: гарантии, достоверность, подозреваемый, обвиняемый, допрос, процессуальная форма, предмет показаний, доказательство, источники доказательств.

SUMMARY

Beznosuk A. M. Guarantees of maintenance of reliability of indications suspected and accused. – *Manuscript.*

Dissertation for the degree of candidate of legal sciences, on specialty 12.00.09 - criminal process and criminalistics, judicial examination, operatively-search activity. - The opened international university of development of man «Ukraine», Kyiv, 2012.

Dissertation is devoted to the theoretical and practical issues, related with the legislative fixing of criminal procedure guarantees. of authenticity of testimonies suspected and defendant, and also exposure of blanks and failings in this sphere taking into account the proper positions of Constitution of Ukraine and laws of Ukraine and achievements of legal science.

In this work on the basis of generalization of literary sources and information of questionnaire of investigators of ministry of internal affairs of Ukraine urgent questions are analysed that did not find the sufficient setting of norms in operating criminal procedure code of Ukraine in part of interrogation suspected or defendant and determination of judicial guarantees of authenticity of their testimonies.

On the basis of expounded material, formulated scientifically grounded suggestions, directed on perfection of legal regulation of judicial actions, to development of tactical receptions and means of reliable testimonies in the criminal legal proceeding of Ukraine. Generalization of the got results gave possibility to offer the row of changes and adding to operating criminal procedure code of Ukraine and his project.

Keywords: guarantees, authenticity, suspected, defendant, interrogation, judicial form, article of testimonies, proofs, sources of proofs.

Підписано до друку 18.05.2012 р. Формат 60х90/16

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9

Тираж 100. Зам. 37

«Видавництво “Науковий світ”»

Свідотство ДК № 249 від 16.11.2000 р.

м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.

200-87-13, 200-87-15, 050-525-88-77
